

акцентував на важливості політехнічної освіти, вважаючи, що сліпі можуть жити і працювати на рівні зі зрячими, що вимагає відмови від стереотипів та філантропічного підходу, панівного на той час в західній тифлопедагогіці. Його ініціативи, такі як перепис незрячих у Харківській губернії та створення підрозділів для слабозорих, сприяли покращенню умов для навчання і соціалізації сліпих дітей.

Крім того, його редакторська робота та створення навчальної літератури шрифтом Брайля значно допомогли розвитку освітніх програм для сліпих. Його методи та підходи й донині залишаються основою для роботи з незрячими в Україні і за її межами.

Список використаних джерел

1. Солнцева Л.І., Юсов С.Т. Визначний представник радянської тифлопедагогіки (до 125-річчя від дня народження В. А. Гандера). Дефектологія. 1989. № 6. С. 78.
2. Федоренко С.В. Становлення та розвиток вітчизняної тифлопедагогіки. Дис. ... доктора пед наук. Київ, 2012. 305 с.

*Самойленко Інна Олександрівна
аспірантка 2 року навчання
спеціальності А01 «Спеціальна освіта»*

*Науковий керівник
кандидат педагогічних наук, доцент
Швальюк Тетяна Миколаївна*

Психолінгвістичні засади формування міркувань у зв'язному мовленні дітей старшого дошкільного віку з загальним недорозвитком мовлення третього рівня

Мовлення є одним із провідних показників психічного розвитку дитини та чинником, що безпосередньо впливає на її подальшу адаптацію та успішність у процесі шкільного навчання. У ракурсі сучасних трансформаційних змін у освіті й вимогам до комплексного підходу, нагальною стає потреба у створенні таких моделей корекційного впливу, які інтегрують мовленнєвий і пізнавальний розвиток дитини. Адже мовлення виконує не лише комунікативну функцію, але й виступає інструментом мислення, засобом осмислення дійсності, побудови причинно-наслідкових зв'язків, формування суджень і висновків.

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю удосконалення методологічних підходів до розвитку мови, мовлення й мислення дітей старшого дошкільного віку із загальним недорозвитком мовлення (ЗНМ) третього рівня. Ця проблема особливо стає значущою у сфері логопедичної практики, де традиційні корекційні стратегії здебільшого орієнтовані на ізольовані мовленнєві порушення, залишаючи поза увагою глибинні когнітивні механізми, що забезпечують формування мовленнєвого висловлювання як цілісного логіко-семантичного явища.

У працях сучасних науковців (Л. Андрусишина (2010, 2013), Л. Бартенєва (2015), О. Корнєва, І. Марченко (2006, 2024), Ю. Рібцун (2016), Є. Соботович, В. Тищенко (2016, 2021), Л. Трофименко (2007, 2010, 2014, 2016), Т. Швальюк (2013, 2024) [1,2,3,5,7,8,9,10] наголошується, що діти із загальним недорозвитком мовлення третього рівня є клінічно неоднорідною категорією, до якої входять особи з моторною та сенсорною алалією, дизартрією, дитячою афазією, ринолалією, заїканням тощо. Попри збережений слух і належний рівень інтелектуального розвитку, діти виявляють суттєві труднощі в оволодінні мовленням – як інструментом комунікації, так і засобом формування та вираження мислення. Діти даної категорії зазнають суттєвих труднощів у формуванні зв'язного

висловлювання, зокрема в аспекті лексико-граматичної правильності, логічної послідовності, смислової цілісності. Недостатність мовленнєвого планування, порушення процесів передбачення, добору слів, побудови речень і логіко-граматичних конструкцій призводить до труднощів у вираженні думки, відтворенні оповідання, формулюванні причинно-наслідкових зв'язків. Як наслідок — знижується не лише мовленнєва активність, а й мотивація до комунікації в цілому.

У сучасному науковому дискурсі психолінгвістичний підхід займає провідне місце у вивченні мовленнєвої діяльності, особливо в контексті мовленнєвих порушень, зокрема загального недорозвитку мовлення. Завдяки дослідженням таких учених, як М. Жинкін, І. Зимня, О. Леонтьєв, О. Лурія, Є. Соботович, стало можливим глибше осмислити психологічні механізми сприймання та породження зв'язного висловлювання. Психолінгвістика дозволяє не лише окреслити основні етапи цього процесу, а й зацентувати увагу на мисленнєвих операціях, мовних знаннях і навичках, які є необхідними для формування міркувань на рівні зв'язного мовлення. [5]

Е. Данілавічюте, спираючись на емпіричні дані та дослідження Є. Соботович, акцентує на тісному взаємозв'язку мовної і когнітивної сфер, підкреслюючи, що становлення мовної системи неможливо розглядати у відриві від інтелектуальної діяльності. Саме тому психолінгвістичний підхід виявляється надзвичайно суттєвим у вивченні структури мовленнєвого порушення і широко застосовується в українській логопедії як провідна методологічна основа. [5, 6]

Ефективність цього підходу підтверджується створенням комплексних методик діагностики та диференційованого навчання, що враховують нейробіологічні чинники розвитку, функціональну організацію мозку, соціальні умови дитини, а також особливості її психічної саморегуляції. У фокусі наукового аналізу опиняються процеси слухового, зорового, мовнорухового, кінестетичного сприймання, а також мислення й емоційно-вольова сфера, які беруть участь у виконанні мовленнєвих завдань.

На сьогодні психолінгвістика пропонує низку моделей породження мовлення, серед яких трансформаційно-генеративна граматики Н. Хомського, теорія семантичного програмування Ч. Осгуда, а також авторські концепції Л. Виготського, О. Лурії, О. Леонтьєва, М. Жинкіна, Т. Ахутіної, І. Зимньої. Всі ці теорії здебільшого ґрунтуються на спільних концептуальних засадах, що передбачають схожу послідовність структурних і функціональних етапів мовленнєвого породження: 1) виникнення мотиву, задуму, інтенції; 2) формування внутрішнього мовлення з його програмною та семантичною організацією; 3) лексико-граматичне структурування висловлювання; 4) моторна реалізація мовлення.

Згідно з концепцією М. Жинкіна та Т. Ахутіної, мовленнєве продукування – це складна багаторівнева система, в основі якої лежить взаємодія когнітивних, нейрофізіологічних і лінгвістичних механізмів. М. Жинкін особливу увагу приділяв внутрішньому мовленню як ключовому етапу, що передує зовнішньому висловлюванню та забезпечує його семантичне програмування. Т. Ахутіна ж, розвиваючи ідеї Л. Виготського у світлі сучасної нейролінгвістики, підкреслює значення лівої півкулі мозку у формуванні мовленнєвих намірів і реалізації складних мовленнєвих конструкцій. [3,5]

Погляди Є. Соботович, що ґрунтуються на концептуальних засадах теорії мовленнєвої діяльності О.О. Леонтьєва, розкривають складну структуру процесу розуміння мовлення, який починається з ритміко-інтонаційної обробки висловлювання та членування його на фонематичні одиниці. Особливістю є те, що для розпізнавання слова не обов'язковим є впізнавання кожного його звуку – достатньо розпізнавати початкові компоненти, які активують прогнозування його завершення. Таке прогностичне мислення дозволяє перейти до смислового рівня розуміння. [5] Крім того, граматичне оформлення висловлювання – флексії, порядок слів, синтаксичні структури – істотно впливають на сприйняття мовлення на глибинному рівні, тобто на рівні семантико-граматичних зв'язків. [5, 10]

Згідно з психолінгвістичною парадигмою, зв'язне мовлення – це не просто послідовність граматично правильно побудованих речень, а результат ієрархічно організованої мовленнєво-мисленнєвої діяльності. Така діяльність має подвійний вимір: внутрішній, пов'язаний зі смисловим наповненням, і зовнішній – мовно-формальний. Саме їхнє узгодження і забезпечує формування тексту як завершеного мовленнєвого продукту (Л. Воробйова, 2010). [4]

Отже, психолінгвістичний підхід є основою для глибшого розуміння процесів формування міркувань на рівні зв'язного мовлення у дітей із загальним недорозвитком мовлення третього рівня, оскільки він інтегрує мовленнєві й когнітивні аспекти розвитку. Враховуючи складну взаємодію нейропсихологічних, когнітивних і лінгвістичних механізмів, цей підхід дозволяє розробити ефективні корекційні стратегії, які не лише сприяють поліпшенню граматичної правильності мовлення, а й забезпечують розвиток когнітивних операцій, необхідних для осмислення та вираження думок.

Список використаних джерел

1. Андрусишина Л.Є. Психологічні характеристики загальнофункціональних механізмів мовлення у старших дошкільників із ЗНМ. Теорія і практика сучасної логопедії: Збірник наукових праць: 2007. С. 18-23.

2. Андрусишина Л.Є. Сучасний стан вивчення проблеми інтелектуального розвитку дітей із загальним недорозвитком мовлення (клініко-психологічний аспект). Український логопедичний вісник: зб. наук. пр. Київ: Актуальна освіта, 2010. Випуск 1., С. 4-15.

3. Брушневська І., Рібцун Ю. Формування комунікативного компонента мовленнєвої діяльності дітей п'ятого року життя із загальним недорозвитком мовлення. Педагогічний часопис Волині. 2016. № 2(3). С. 103-109.

4. Воробйова Л.М. Психолінгвістичний глосарій: навч. посіб. 2-ге вид., доп. Рівне: РДГУ, 2010. 142 с.

5. Линдіна Є. Внесок науково-педагогічної спадщини Є.Ф. Соботович у розвиток вітчизняної логопедії. Київ: ФОП Маслаков, 2018. С. 116-140.

6. Психолінгвістичні дидактичні технології діагностики і подолання мовленнєвих порушень у молодших школярів з тяжкими порушеннями мовлення : навч.-метод. посіб. / Е. Данілавичюте, Л. Трофименко, В. Ільяна, Ю. Рібцун, З. Мартинюк, Г. Грибань. та ін. Київ : Інститут спеціальної педагогіки і психології НАПН України, 2022. 502-510 с.

7. Марченко І.С., Швалюк Т.М., Чередніченко Н.В. Розвиток усного зв'язного мовлення учнів початкових класів в умовах інклюзивного навчання. Науковий часопис Українського державного університету імені Михайла Драгоманова. Серія 19.Корекційна педагогіка та спеціальна психологія: Збірник наукових праць. Випуск 46. М-во освіти і науки України, Український державний університет імені Михайла Драгоманова. Київ: Вид-во УДУ імені Михайла Драгоманова, 2024. С. 73-81. URI: <https://fsio.udu.edu.ua/science/science-collection>

8. Тищенко В.В. Патогенез загального недорозвитку мовлення нез'ясованої етіології: психолінгвістичний аналіз проблеми. Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та спеціальна психологія: збірник наукових праць. Київ: Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2016. Випуск 31.С.109-115. URI: <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/16768>

9. Трофименко Л. «Шляхи подолання загального недорозвитку мовлення у дітей дошкільного віку»: монографія. Київ : Ін-т спец. педагогіки НАПН України, 2014. 144 с.

10. Швалюк Т.М. Методика формування складних синтаксичних конструкцій у дітей старшого дошкільного віку з тяжкими порушеннями мовлення. Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та спеціальна психологія: